

הלכה בפרשה

שנה א- גיליון 1

פרשת נח - מהלכות ברכה על ראיית קשת

"אֶת קִשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ" (בראשית ט יג).

מדיני ברכת 'זוכר הברית': נוסח הברכה ופירושה | ברכה בשם ומלכות? | מה הסימן בקשת הרי זה דבר טבעי? | מותר להגיד לחבירו שיש קשת? | התבוננות על הקשת.

בהגהות מיימוניות (שם ס"ק מ) כתב שלערוך יש נוסח שלישי: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים בשבועתו.

להלכה, פסק השו"ע (או"ח סי' רכט סע' א) כנוסח הרי"ף והרמב"ם (בשניו קטן מהרמב"ם - ברמב"ם הנוסח 'ונאמן').

[אין להקשות על הנוסח שכתבו הראשונים, לברך בשם ומלכות. מזה שבגמרא כתוב רק 'ברוך' ללא שם ומלכות. שכך דרך הש"ס לקצר הנוסח. עי' רמב"ם בפירוש המשנה (ברכות פ"ט מ"א) שכתב: "וכבר אמרנו לעיל שכל מקום שיאמר ברוך, ר"ל ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם".

וכ"כ התוס' (ברכות נד א ד"ה הרואה) בשם רבינו שמעיה שכל הברכות הנזכרות במשנה יש לברכן בשם ומלכות.

וכ"כ בשו"ת הרא"ש (כלל ד סי' ג) וז"ל: "ושאלת מברכת הים והקשת והדומה להם, שאין מזכיר בגמרא בשום אחת שם ומלכות, אם צריך שם ומלכות. דע לך, כל רבותינו כתבו כן, וגם נוהגים כך, להזכיר בהם שם ומלכות, דאין ברכה בלא שם ומלכות; דלמה ישתנו ברכות אלו מכל שאר הברכות? ואין לחוש לדברי הראב"ד

ז"ל בדברים הללו. ומה שהביא ראיה מברך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, פירשו התוספות, שאמר: בריך רחמנא מארי דעלמא, הרי הזכיר שם ומלכות. אלא שהגמרא קצר נוסח הברכה, כמו שקצר בים וקשת וכיוצא בהם, ולא הזכיר בהם שם ומלכות אף על פי שצריך להזכיר בהם". ועי' קובץ בעלי אסופות (קיץ תשע"ג עמ' 54-55).

ופירש באבודרהם (ברכת הראייה, השבח וההודאה) את נוסח הברכה: "זוכר הברית שנאמר והיה לאות

1. במסכת ברכות (נט א) למדנו: "אמר רבי יהושע בן לוי הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' ואראה ואפל על פני. לייטי עלה במערבא משום דמחזי

כמאן דסגיד לקשתא [תרגום: בארץ ישראל קללו את מי שנוהג כך, מפני שנראה כעובד את הקשת] אבל ברוכי ודאי מברך. מאי מברך? ברוך זוכר הברית. במתניתא תנא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו. אמר רב פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו [תרגום: נאמר את שני הנוסחים] ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו".

ונחלקו הראשונים בנוסח ברכה זו.

תוס' (ד"ה הלכך) כתבו בשם ר"י שאין חותמין ברכה זו בברוך אלא אומרים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית".

מאידך, נוסח הרי"ף (ברכות מג ב) והרמב"ם (פ"י מהל' ברכות הל' טז) והטור (או"ח סי' רכט) הוא: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו".

א. נוסח הברכה ופירושה

"הרואה הקשת, אומר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו". (שו"ע או"ח סי' רכט סע' א)

פירוש הברכה: **זוכר הברית** - כאשר הקב"ה רואה את הרשעים, רוצה להחריב את עולמו, ורואה הקשת וזוכר הברית ונמנע שלא יהיה עוד מבול.

ונאמן בבריתו - ברית זו שלא יהיה עוד מבול, תתמיד לעולם, אפילו אם ירבו הרשעים מאד, כי הקב"ה נאמן בבריתו.

קיים במאמרו - אפילו אם לא הייתה ברית, כיון שאמר בדבור בעלמא 'ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ' ברור שיקיים מאמרו.

תזרח השמש מול עבים עכורים מלאים קטורי מים כאשר הניסיון מורה בשומך נגד קוי השמש צלוחית מלא מים.

אבל בזהר יש, כי יש תרי קשת משונים בגוונים. אחד הוא טבעי, אבל מה שיש בו מראה תכלת לגמרי^א הוא הקשת הנרצה להזכרת ברית, כי תכלת מלשון כליה, ר"ל תכלת מורה כי נתחייבו ח"ו כיליון, ויש להם תכלית טוב בזכירת הברית.

לכך רשב"י ששאלו נראה קשת בימך, כוונתו על קשת ממין השני, שהוא אינו טבעי כלל כנ"ל. וריב"ל השיבו סתם נראה, היינו כוונתו לקשת הטבעי והא דלא אמר ליה בפירוש שקשת זה ראה היינו דלא לאחזקי טיבותא לנפשיה. אבל מכל מקום לא כזב מילתו, כי באמת נראה הקשת הטבעי.

והנה לפי זה צריך לימוד והבחנה להבחין בין ראיית קשת, אם הוא טבעי או קשת הזכרת ברית. כי אז יש לנו לעורר בתשובה כי לכך בא האות, לחזור בתשובה ולחדול מרע, והאלקים עשהו שיראו מלפניו^ב.

ברית. וזוכר שנשבע שלא יביא עוד מבול וכשרואה את הרשעים רוצה להחריב את עולמו ורואה הקשת וזוכר הברית ונמנע. ואין לומר שצריך הקדוש ברוך הוא זכירה שהרי אין שכחה לפניו אלא מראה לעולם כשהם רואים את הקשת שרבו רשעי ישראל ואלמלא השבועה היה מחריבו. נאמן

בבריתו שלא יעברנו אף על פי שרבו הרשעים. קיים במאמרו אפילו לא היה הברית כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ברוך שיקיים מאמרו^ג.

2. כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו יערות דבש (דחש יב דף סא ע"ד): "והנה אמרו בגמרא דכתובות פרק המדיר (עו ב) כשמת רבי יהושע בן לוי שאל ליה רשב"י נראה קשת בימך? א"ל הן. א"ל אם כן לאו את בר לוואי. וקאמר הגמרא ולא היא, רק דלא לאחזקי טיבותא

לנפשו אמר כן. ותמהו רבים, בעלמא דקשוט איך נאמר כן, הא כתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני? אבל העניין, כבר תמהו כל בעלי טבעים על זכירת ברית הנראה בקשת כי הוא דבר מטבע, כאשר

ב. ברכה בשם ומלכות?

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, שאל על ברכה זו: "כבר תמהו כל בעלי טבעים על זכירת הברית הנראה בקשת, כי הוא דבר מטבע, כאשר תזרח השמש מול עבים עכורים מלאים קטורי מים כאשר הניסיון מורה". הוא מתרץ שיש שתי קשתות, האחת טבעית, והשנייה היא שיש בה מראה תכלת לגמרי ואותה מראה הקב"ה לזכרון הברית².

על פי דבריו כתב הבן איש חי, שאין לברך על הקשת בשם ומלכות, שהרי איננו יודעים מהי הקשת הטבעית ומהי זו שיש בה מראה תכלת לגמרי. למעשה, הבן איש חי דחה והעלה לברך בשם ומלכות, כי "אין דבריו הנזכרים האמורים בדרך דרש כדאי לעקור מנהג ישראל לברך בשם ומלכות, ובפרט כי כל גדולי הפוסקים סתמו מלייהו בזה"³.

החושש לשיטת היערות דבש ורוצה לברך ללא שם ומלכות- לדעת הבן איש חי רשאי לעשות כך, ולהרהר שם ומלכות. אך מסתימת הפוסקים נראה שצריך לברך בשם ומלכות³.

אבל, הביאור הלכה הסתפק האם מברכים רק על קשת שלימה, או שמברכים גם על מקצתה. ועל פי זה כתב בשו"ת תשובות והנהגות, שאין לברך בפחות מקשת שלימה משום חשש ברכה לבטלה⁴.

^א צבעי הקשת הם: אדום, כתום, צהוב, ירוק, כחול וסגול. לכן קשה לדעת מה היא הקשת בה הגוון מוגדר כחול ומהי הקשת בה הגוון מוגדר תכלת.

נראתה הקשת, ואם קשת היא דבר טבעי רגיל, מה גריעותא יש בזה שנראתה?

תשובה לזה, הוא כותב בשם הרמ"א³: "ובשם רבנו משה איסרלש ז"ל שמעתי שאמר: אף שהקשת הוא בטבע מכל מקום לא היה נראה הקשת אם היו זכאין, כי אי אפשר לפי הטבע הקשת אלא כשירד המטר ביום והחמה זורחת, ואילו היו זכאין לא היה יורד המטר ביום אלא בלילה בשעה שבני אדם בביתם, כמו בלילי שבת, כמו שכתב רש"י על הפסוק 'ונתתי גשמיכם בעתם'".

תשובה נוספת כתב השל"ה, שמאחר וקורא הדורות מראש' יודע מעשי בני אדם ויודע שיחטאו שיגיע להם כליה. על כן המציא וברא את הקשת, שמימי נח ואילך תורה ותזכיר את הברית.

עוד הוא מוסיף, שאע"פ שהקשת היא עניין גשמי, "אלמלא החטא הנוטל כח העליונים ותחתונים בזכותם ובהירתם, לא היה עושה רשם גשמי כזה. נמצא, עשיית רשם גשמי, סימן השתנות על ידי מעשינו כח וחיות עליוני, ונעשה כח גופני מקבל שני והשתניות ומקריות, מה שלא היה כן אם היה בכח עליוני כשאר הנבדלים של מעלה שלא יקבלו שינוי ומקרה. ודבר זה עקר גדול ואמוני, שכן בידינו על ידי מעשינו חס ושלום השמים לא יתנו טלם והארץ יבולה".

ואף לפי דבריו, בין לתירוץ ובין לתירוץ רמ"א, יש קשת אחת- טבעית ותו לא. ועליה מברכים.

3. כתב הבן איש חי (ש"א פרשת עקב סע' יז): "ולפי דברי הגאון מוריני הרב יהונתן ז"ל ביערות דבש דיש תרי גווי קשת, אם כן צריך לברך בלי שם ומלכות דאין אתנו יודע. מיהו אין דבריו הנזכרים האמורים בדרך דרש כדאי לעקור מנהג ישראל לברך בשם ומלכות, ובפרט כי כל גדולי הפוסקים סתמו מלייהו בזה. מיהו הרוצה להתחסד לברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בלבו אין מזניחין אותו".

ולדבריו לכאורה אין לברך על הקשת (עי' להלן סע' 3) אך הראשונים כבר עמדו על שאלתו של היערות דבש, וביארוה באופנים שונים.

הרמב"ן (עה"ת בראשית ט יג) כתב שהקשת היא אכן דבר טבעי, שהיה עוד לפני המבול, הוא מדייק זאת מהמילה 'נתתי' (את קשתי נתתי בענן) שמשמעותה הוא 'שהיה לו הקשת תחילה'. "ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדת, כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת" (לשון הרמב"ן). ולכן, משמעות הקשת היא רק כעין מצבה וגלעד להזכיר את הברית שנכרתה אחרי המבול, שכל פעם שתהיה קשת, שהיא דבר טבעי, יתבונן בה כביכול הקב"ה, ויזכור את הברית. אבל אין המשמעות שהקשת היא יצירה חדשה שבה להראות שכעת הגיע זמן כלייה לעולם והקב"ה זוכר את הברית (ועיין עוד ברבנו בחיי, ובעקידת יצחק שער יג).

האבן עזרא חולק על הרמב"ן. הוא מבאר שהקשת היא בריאה חדשה שנוצרה אחרי המבול. את המילה 'נתתי' הוא מפרש- 'נתתי עכשיו'. כפי שבפסוק לפני כן כתוב: "זאת אות הברית אשר אני נותן", בלשון הווה, כך הפסוק הבא, נתתי הוא בלשון הווה. והוא מוסיף: "אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט הקשת תולדת השמש, יש לומר כי ה' חיזק אור השמש אחר המבול, והיא דרך נכונה למבין". והיינו שלפני שה' חיזק אור השמש, לא היה בכוחה ליצור קשת.

מדברי שניהם עולה, שהקשת הטבעית היא הקשת עליה מברכים (ולא כדברי היערות דבש). או שהיא כעין גלעד וזכרון, או שה' מחזק כח השמש ועל ידי זה נראית הקשת.

והשל"ה הקדוש (תושב"כ פר' נח חלק תורה אור דף ח ע"ג) הקשה על הרמב"ן וההולכים בשיטתו שהקשת היא דבר טבעי, שהרי במדרש (בראשית רבא פל"ה ס"ב) נאמר שבדורו של חזקיהו ובדורו של רשב"י לא

³ מקור הדברים בספרו של רמ"א- תורת העולה (ח"ב פ"ד).

קשת, מטעם מוציא דבה". וכך פסק המשנה ברורה (סי' רכט ס"ק א).

בילקוט יוסף (נטילת ידים וברכות סי' רכט הע' א) כתב: "בספר ברית כהונה (מערכת ק' אות ג) כתב, שמנהגם לומר לחבירו שיש קשת כדי שיברך ברכת הקשת, ודחה דברי החיי אדם. ע"ש. וכן הסכים מן אאמור"ר."

כך הכריע גם הגר"מ לוי זצ"ל בספר ברכת ה' (ח"ד פ"ד הל' לח), והביא סיוע לדבר מהאבודרהם שכתב שהקב"ה מראה את הקשת לרמוז לבני האדם שיחזרו בתשובה - ולכן צריך להגיד לחבירו, כדי שגם הוא יתן לב לשוב בתשובה.⁴

ועיין עוד בספר חסידים (מרגליות סי' תתז) שכתב: "אחד היה בבית הכנסת לאחר שכבר אמרו קדוש וכו' ברוך כבוד ה' וכו' ימלוך וכו' עד סוף ברכת האל הקדוש, אמרו לו הקשת נראה בענן יצא מבהכ"ס ובירך על הקשת אמרו לו העוסק במצוה פטור מן המצוה ואתה עוסק במצוה לענות אמן אחר כל ברכה שאומר ש"צ, אמר זאת הברכה עדיפא מפני שעוברתה". ולכאורה משמע שעשו טוב במה שאמרו לו שהקשת נראתה וצריך לברך עליה, שאם לא כן היה ספר חסידים מעיר גם על זה.

6. במסכת חגיגה (טז א) למדנו: "כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו (פי' רצוי לו) שלא בא לעולם. מאי היא? רבי אבא אמר זה המסתכל בקשת... דכתיב

אמנם, יש לומר שאין זה חסידות, שהרי מפסיד את הברכה. שבברכת השבח העיקר הוא הברכה, ואם יאמר ללא שם ומלכות, לא עשה כלום.¹ והגר"ע יוסף זצ"ל כתב (שו"ת יבי"א ח"י או"ח עמ' קכו ד"ה ומה שכתב הרה"מ"ח) לדחות את דברי הבן איש חי ולדעתו אין זו חסידות לא לברך.

וכאמור לעיל, לשאלת היערות דבש נתנו תשובות רבות ומכולן עולה שמברכים גם על קשת טבעי בשם ומלכות, כהסכמת כל הפוסקים, כפי שהעיד הבן איש חי. ולכן יש לברך בשם ומלכות (ועי' להלן סע' 4)

4. כתב בביאור הלכה (סי' רכט סע' א ד"ה הרואה): "לא נתבאר אם בעיני דוקא שיראהו בתמונת קשת דהוא כחצי גורן עגולה או אפילו מקצת ממנו די".

ועל פי הדברים האלה כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' עו): "ולמעשה לא הכריע, ולפי"ז ברואה קשת אין לברך אלא בחצי גורן עגולה ולא בפחות דהוה חשש ברכה לבטלה".

מאיך, הגר"מ לוי זצ"ל פסק בספר ברכת ה' (ח"ד פ"ד סע' לה) שצריך לברך גם על ראיית חלק מהקשת שהרי אין הברכה על הקשת אלא על הברית והתעוררות התשובה מזה, ודי בראיית חלק מהקשת לזכירת הברית.

5. החיי אדם (כלל סג סע' ד) כתב: "ומצאתי בספר אחד שמו נעלם ממני, שאין להגיד לחבירו שיש

ג. מותר להגיד לחברו שיש קשת?

החיי אדם (כלל סג סע' ד) כתב: "ומצאתי בספר אחד שמו נעלם ממני, שאין להגיד לחבירו שיש קשת, מטעם מוציא דבה". וכך פסק המשנה ברורה (סי' רכט ס"ק א). ודעת הגר"ע יוסף זצ"ל הייתה שמותר לומר לחבירו שיש קשת כדי שיוכל לברך עליה.⁵

¹ ועי' מהרש"א (פסחים קב א) שכתב: "ואני אומר דלא שייך הברכות אינן מעכבות אלא בברכת המצות אבל בברכת הנהנה כי הכא אסור לאכול בלא ברכה דכאלו מעל", ולכאורה הוא הדין בענייננו. וע"ע תבואות שור (סי' יט ס"ק יז ויט).

² וכן כתב האלשיך (בראשית ט יד): "והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת, שהוא שתתראה לבני האדם, שאז על ידי שיראוה בני האדם, שיתנו לב לשוב". וע"ע בספורנו.

³ עי' בהערת הגר"ר מרגליות שם.

סי' רכט אות ב) נסתפק בדין המבואר בשו"ע שם (סעי' א) שאסור להסתכל בקשת ביותר, איך הדין אם נראה הקשת במים אם מותר להסתכל במראה הקשת אשר במים. ובהשמטות שבסוף הספר כתב, ומעובדא דנזיר שהסתכל בבבואה שלו (עי' נדרים ט ב) אין ראייה, דהא אף בכה"ג איכא ודאי איסור הסתכלות באשה דמביא לידי הרהור, אך בדבר רוחני אימא דאין קפידיא והדבר צריך ראייה ברורה עכ"ל.

ועיי' ילקוט הגרשוני (חאו"ח סי' רכט אות א) בשם הגה' זכרון אברהם, אם רואה הווידערישין (הבבואה) של הקשת אין לברך על כן צריך להבין שלא יטעה שכל הקשת כבר עבר עכ"ל. עוד כתב (שם אות ב) בשם הגה' זכרון אברהם הנ"ל לענין איסור הסתכלות בקשת ושעיניו כהות ה"ה שאסור להסתכל בהווידערישין (הבבואה) שעומד לצד הקשת או על הארץ עכ"ל. נראה שאם כי דעתו לאסור להסתכל במראה הקשת אשר במים,

בעננים או על הארץ, מכל מקום אין לברך ברכת זכור הברית כו' רק כשרואה את הקשת בעצמו ואין סי' זכרון אברהם תח"י לעיין בו טעמו ונמוקו אבל הדברים מכוונים למש"כ.

וע"ע בפסקי תשובות (סי' רכט אות ב).

כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'... דרש רבי יהודה ברבי נחמני מתורגמניה דריש לקיש: כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות, בקשת ובנשיא ובכהנים. בקשת, דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם הוא מראה דמות כבוד ה'.

ופירש מהרש"א: "מקרא לא מייתי אלא דבג' דברים איכא דמות וזיו שכינה והיה קבלה בידו דעיניו כהות במסתכל בהם והא ודאי במסתכל בשכינה ממש א"א להיות חי כמ"ש כי לא יראני האדם וחי אבל הכא במסתכל בדמות וזיו של שכינה קאמר גם שאינו מת מ"מ עונשו שעניו כהות שהוא דמות מיתה כמ"ש ג' חשובין כמת סומא כו".

ד. התבוננות בקשת

במסכת חגיגה (טז א) כתוב שהמסתכל על הקשת, אינו חס על כבוד קונו ועיניו כהות. ופירש מהרש"א שמאחר ובקשת יש דמות וזיו השכינה, המסתכל בה נענש כמסתכל בשכינה, וכמו שבשכינה 'לא יראני האדם וחי', כך בקשת עיניו כהות כי סומא חשוב כמת.⁶

והסתכלות זו משמעותה - התבוננות יתרה, ולא הבטה קצרה שאם לא כן איך אפשר לברך בלי לראותה? (אבודרהם ובית יוסף סי' רכט).⁷

ואף בהשתקפות הקשת הניבטת משלולית וכדומה ראוי לא להתבונן הרבה.⁸

7. כתב בית יוסף (או"ח סי' רכט): "כתב ה"ר דוד אבודרהם וזה לשונו נשאל הרא"ש איך מסתכלין בקשת כשמברכין והא אמרין שהמסתכל בקשת עיניו כהות והשיב דאין מסתכל כרואה כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהרואה ואסור עכ"ל".

8. כתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סימן יח אות ד): "וראייתו בספר רוח חיים (להגאון מהר"ח פלאגי, חאו"ח

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים בבעת אסף
ע"ש ר' חיים שורק ז"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים

הגיליון מוקדש לעילוי נשמת

ר' דוד בוזגלו בר ימנה ז"ל

נלב"ע ה' חשון תש"כ

תנצב"ה

כתיבה: הרב ינון קליין | ביקורת: הרב גיורא ברנר

להערות / הקדשות (לרפואה או ע"נ) / הרשמה לרשימת התפוצה
צור קשר: בית מדרש הלכתא bm.hlct@gmail.com יעקב יונגרייס - 054-9023288

הלכתא

תורה. הלכה. חיים.

כולל הלכה תורת חיים גבעת אסף
ע"ש ר' חיים שורק ז"ל
כולל הלכה רחובות
מכון לפרסומים הלכתיים